

noj baštini. Naime, premda je pisac djela živio i djelovao izvan Slovenije, djelo je sačuvano u Sloveniji i djelo je kritički izdao Slovenac. Knjigu bi trebali čitati svi koji se bave ekumenskom teologijom, kontroverzistikom, protestantizmom i poviješću teologije.

Adalbert Rebić

Karl Lehmann, JESUS CHRISTUS IST AUFERSTANDEN. MEDITATIONEN. HERDER VERLAG, FREIBURG I. Br. 1975. strana 92

Na temelju jasnih teoloških saznanja i inspiriran dubokom vjerom razmatra poznati teolog iz Freiburga Karl Lehmann o mucu, križu i uskrsnuću Isusa Krista. To je zapravo zbirka razmatranja koja je autor održao u raznim zgodama o toj temi.

Autor pokušava prenijeti u stil razmatranja sve što se o križu, mucu, smrti i uskrsnuću Isusa Krista dade reći na temelju ozbiljne egzegeze i sistemske teologije. Tako pokušava premostiti jaz koji nekako još uvijek postoji između teologije i pobožnosti. A ipak ne može biti plodne meditacije, ako se ne spoje teološka znanost s proživljenom vjerom.

Premda su razmatranja održavana u raznim prilikama pa i u raznim oblicima (kao razmatranje, kao propovijed, kao predavanje), u ovoj su knjižici skupljena zajedno i kruže oko središnje misli križa i uskrsnuća. Četiri razmatranja dosad još nisu nigdje objelodanjena; ostala su već bila objelodanjena u časopisima. Autor je razmatranja za objelodanjenje u knjizi nešto preradio.

Ima svega 5 razmatranja, i to razmatranje o 1) Muci i križu, 2) o Bogu u trpljenju, 3) o uskrsnuću, 4) o izrazu *Treci dan uskrsnu* od mrtvih, i 5) o ukazanjima Uskrsloga. Autor govoreći o tako gorućim temama suvremene teologije poseže za suvremenom egzegezom koju smještava u okvire tradicije i sistemske teologije te triježno, solidno i odvažno pruža gradivo za razmatranje.

Adalbert Rebić

Ferdinand Stipe Čavar, OFMConv., GIORGIO BENIGNO SALVIATI, OFMConv., (JURAJ DRAGIŠIĆ, c. 1444–1520). PROFILIO BIO-BIBLIOGRAFICO. Izvod iz doktorske disertacije, stranica 89. Pontificia facultas theologiae Sti Bonaventurae, Roma 1977.

Ferdinand Stipe Čavar, član je Provincije hrvatskih franjevača konventualaca (sada provincijal). Studirao je teološke znanosti na Teološkom fakultetu Sv. Bonaventure u Rimu i ondje postigao upravo radom o Jurju Dragišiću doktorat iz teoloških nauka.

Giorgio Benigno Salviati je u svoje vrijeme bio uvaženi teolog, filozof i humanista; bio je dostojni predstavnik franjevačkog reda na kraju petnaestog i na početku šesnaestog stoljeća. Po porijeklu bio je Hrvat iz Bosne („croato di

origine“) te mu je pravo ime zapravo Juraj Dragišić. Kao mladić morao je pred Turcima pobjeći u susjednu Italiju u kojoj je našao novu domovinu. Bio je veoma dinamičan. Upleo se u aktivno mnogih kulturnih, političkih i crkvenih zbivanja te se u njemu vjerno odražava vrijeme u kojem je živio. Odatle nikakvo čudo što se u novije vrijeme mnogi povjesničari i teolozi zanimaju za tu tako značajnu osobu.

Ovim radom pisac je želio doprinijeti boljem poznavanju Jurja Dragišića.

Juraj Dragišić rođen je god. 1444. u Bosni Srebrenoj, i to upravo u mjestu Srebrenici po kojemu je i Bosna dobila drugi naziv Srebrena (lat. *Argentina*). Taj drugi naziv Bosne Dragišić rado spominje u svojim djelima. U Srebrenici je ušao u franjevački red i tu započeo svoje studije. U proljeće 1463. godine Muhamet II zauzima Bosnu sve do Jajca. Zarobi i samog kralja Stjepana Tomaševića u dobro utvrđenom gradu Ključu. Te godine i naš Juraj Dragišić bio je zarobljen ali pobježe iz ruku divljih Turaka (sam piše u svom djelu *De natura angelica* ovako: „Equidem Argentina totoque Illirico a Turcis occupato, puer admodum e manibus sevissimorum hostium ereptus, satis tenera aetate ad Italiam delatus sum“). U Italiji je našao novu domovinu i ondje nastavio svoje studije koje je prosljeđio i po drugim evropskim gradovima Firenze, Bologna, Pavia, Padova, Urbino, Ferrara, Parigi, Oxford i Rim. Bio je tada običaj da su nadareni ljudi obilazili najglasovitija evropska sveučilišta i „skupljali“ znanje. Tako je i Dragišić po najglasovitijim sveučilištima Evrope stekao temeljitu teološku izobrazbu. Pošto je svršio studije postao je profesorom i tu službu vršio na raznim franjevačkim učilištima u Urbino, Firenze i Pisa. U svojem je redu vršio razne službe. Svoju je profesorsku službu započeo u franjevačkom samostanu u Urbino. Tamo je počeo pisati i izdavati teološke i filozofske spise. Uskoro se proslavio i otvorio si tako put u druga glasovita sveučilišta kao ono u Rimu i Firenzama. U svojem je profesorskom radu i u svojim spisima upotrebljavao skolastičku metodu i to osobito onu koju su obogatili Sv. Bonaventura i Skot. Njegova djela pokazuju široku filozofsku i teološku naobrazbu koju je Dragišić stekao kroz studij na raznim evropskim sveučilištima. Bio je skotist ali je nastupao kao pomiritelj i s drugim protivnim strujama i školama. Nastupio je kao pomiritelj između tomista i skotista. Bio je kao teolog, filozof i kao humanista izvrstan poznavalac svojeg vremena. Bio je široka duha i široke kulture. Sa svima je bio spreman razgovarati, raspravljati i drugovati. Nastupio je kao branitelj mnogih napadnutih i osuđenih teologa u ono vrijeme. Branio je njemačkog humanistu Reuchlina (Defensio Ioannis Reuchlin, Coloniae Agrippinae 1517), koji se usprotivio crkvenim i državnim vlastima koje su odlučile spaliti sve židovske knjige. Branio je Savanarolu godine 1497. (Propheticae solutiones, Florentinae

1497) smatrajući ga prorokom svojeg vremena. Nije ništa koristilo: Savanarolu su osudili zbog heretičkih naučavanja i spalili ga na lomači u Firenci. Kao što se u obrani Reuchlina zalagao za jednaka prava i za židove i za kršćane tako se po savjesti zalagao i za Savanarolu i za slobodu teološkog naučavanja. Vidio je da uistinu postoje problemi koji su potakli Savanarolu na revolucionarno naučavanje i propovijedanje protiv pokvarena življenja raznih kardinala, biskupa, svećenika i plemića. Dragišić je ukazivao na te vjersko-socijalne probleme i tražio da ih Crkva riješi. Očekivao je vjersku reformu, i društvenu, ali bez revolucije i bez šizme. Zalagao se za „ekumenizam“ ideja, mišljenja i nazora. Te svoje zahtjeve izdao je u *Apocalipsis nova* i u *Sermones speciales* (1502).

Nije čudo da je konačno i sam Dragišić pao u nemilost i morao bježati iz Italije. Došao je u sukob s poglavarom svojeg reda, s ocem Generalom. I premda je Dragišić imao ostanac u uglednim firentinskim obiteljima kao što su na pr. De'Medici, Salviati, nije mu ni to pomoglo. Najprije je bio odstranjen iz Firenze, s franjevačkog učilišta, i premješten u Pisu. Na kraju bio je i „ekskomuniciran“. Osuda je glasila: „Talem sententiam damus et pronuntiamus, videlicet, quod magistrum Georgium Grecum condemnamus qui ad conventum Sanctae Crucis florentinum Ordinis Minorum nullo unquam tempore accedit sub pena perpetui carceris et excommunicationis late sententiae, in quam ipso facto si contradiderit reicidat a qua pro nunc absolvi mandavimus. Ac inhabilitamus eum ad officia Generalatus, Ministeriatus, Guardianatus et omnia officia eiusdem Ordinis, ipsumque privamus voce activa et passiva in Ordine predicto“ (Čavar, Giorgio Benigno Salviati, strana 47–48). Nije mu preostalo nego da odseli u svoju staru domovinu, u Bosnu Srebrenu. Tamo je najprije želio posjetiti svoje rođake. Potom se premjestio u Dubrovnik i tu se nastanio u franjevačkom samostanu. Tu je imao mira i mnogo mogućnosti za rad. Ovdje je napisao mnoge teološko-filozofske spise po kojima je uskoro u svijetu teologa i književnika postao glasovit. U Dubrovniku je napisao obranu Savanarole pod naslovom *Propheticae solutiones*. U Dubrovniku je napisao i *De natura angelica*, i još neka druga teološka djela. Kad je u Firencama umro njegov neprijatelj General Sansone, Juraj Dragišić se vratio u Italiju i već prisustvovao na kapitolu u Terni gdje je za novog franjevačkog poglavara bio izabran Delfini. Kad je tog kapitul Dragišić je ostao u Rimu gdje je opet bio profesorom na Papinskom sveučilištu „Sapienza“ koje su vodili isusovci. Kroz jednu godinu (1505) bio je komesar Austrijske provincije. Godine 1507. papa Julije II imenovao ga je biskupom u Caglii. Kao biskup godine 1517. branio je Reuchlina koji je opet sa svoje strane branio i štito Židove i njihove spise pred fanatičnim kršćanima. Umro je u Barletti godine 1520.

Kao filozof bio je poklonik platonovske filozofije. Platonovu je filozofiju smatrao prikladnijom za kršćansku teologiju nego aristotelizam (koji je u kršćansku teologiju unio Aristotel!). Zato je prijateljevao s kardinalom Bessarionom, izbjeglicom iz Carigrada, ocem svih izbjeglica. Dragišić se javno zalagao za platoniste i njih branio.

Iz Čavarova bio-bibliografskog prikaza Jurja Dragišića vidi se da je Dragišić bio uistinu velik čovjek, humanista u pravom smislu riječi. Branio je napadnute, optužene, ckleve-tane, i konačno bio i sam optužen i skinut s profesure i otjeran iz samostana u Firencama.

Čavar je služeci se marljivo arhivima ne samo u Firencama i u Rimu nego i drugdje po Evropi uspio dati zaokruženu sliku tog našeg najvećeg bosanskog teologa. U radnji je analizirao najveći broj i izdanih i neizdanih Dragišićevih djela i prikazao sustavno njegovu nauku o anđelima. Prikazao je sljedeća djela Jurja Dragišića:

1. *Dialectica nova* (ili *Logica*), Florentinae 1448.
2. *Septem et septuaginta mirabilia*, Florentinae 1498.
3. *Propheticae solutiones*, Florentinae 1497 (o Difesa del Savanarola).
4. *Oratio funebris pro Junio Georgio Ragusino*, Florentinae (?) 1499.
5. *De natura angelica*, Florentinae 1499.
6. *Defensio Ioannis Reuchlin*, Coloniae 1517 e 1518.
7. *Dialectica vetera ac nova*, Romae 1520.

Od neizdanih djela Čavar je popisao i ukratko sadržaj iznio:

1. *De libertate et immutabilitate Dei*, a. 1471.
2. *De communicatione divinae naturae*, a. 1475.
3. *De animae regni principe*, c. 1475.
4. *Opus VII Quaestionum* (de Gratia), prije 1488.
5. *De natura angelica*, prije 1488.
6. *Apocalypsis nova*, poslije 1502.
7. *Sermones cioè Revelationes speciales*, poslije 1502.
8. *Vexillum christianae victoriae*, između 1507–1512.
9. *De Assumptione Virginis Dei Matris*, između 1507. i 1512.
10. *De excellentiis et dignitatibus Virginis Dei Matris*, poslije 1507.
11. *Apologeticon*, a. 1511.
12. *Correctio erroris in Calendario*, a. 1514.

Neka su se Dragišićeva djela izgubila: *De Defensione Bessarionis*, c. 1469–1471; *In Logicam introductorius*, c. 1471; *Commentaria in libros Sententiarum*, prije 1512; *Tractatus de rebus moralibus*, atque ad civile regimen.

Pišući ovakvu recenziju o Čavarovoj studiji ne mogu a ne zahvaliti se piscu što se latio posla te prikazao život i djelo jednog našeg sunarodnjaka, svojeg suređovnika, čovjeka ko-

ji je znao braniti napadnute i optužene a koji je i sam ljudski dostojanstveno znao podnijeti osudu i progonstvo („ekskomunikaciju“). Očekujemo od Čavara i daljne studije o Dra-
gišiću.

Adalbert Rebič

Vasilj Kvirin, FILOZOFIJA OČOVJEČENJA I POČOVJEČENJA, izd. Naša ognjišta, Duvno 1978, str. 124.

Knjižica ima četiri dijela. U predgovoru autor tumači naslov i neke važnije pojmove. On počinje riječima: „Cilj je moje knjige: Filozofija ljudskog očovječenja i počovječenja da odredi 1) postanak pojedine ljudske osobe – to je tema očovječenja i 2) da izvede moralne posljedice i smisao počovječenja ali samo u najopćenitijim zasadama – to je tema ljudskog počovječenja“. Taj početak nije čitaocu baš posve jasan. Dok s tumačenjem „očovječenja“ možemo biti zadovoljni, dotle objašnjenje „počovječenja“ („moralne posljedice i smisao počovječenja“) nekako ne zadovoljava, jer „smisao počovječenja“ uzima se tautološki kao „tema počovječenja“. Preostaje, valjda, da su „moralne posljedice“ predmet i područje „počovječenja“.

Ta početna nejasnoća nekako se nastavlja i na slijedećoj stranici kad autor kaže: „Budući da kanim pisati posebno o počovječavanju ljudske osobe, ovdje u ovoj knjizi ističem više manje jedino odlučnu razliku između pojma očovječenja i počovječenja. Moralnu dimenziju počovječavanja obrađujem jedino u vezi sa začinjanjem i rađanjem novih ljudskih bića“ (str. 10). Dakle, autor želi pisati „posebno o počovječavanju ljudske osobe“, ali ipak on u ovoj knjizi ističe „više manje jedino odlučnu razliku između pojma očovječenja i počovječenja“, da bi praktično moralnu dimenziju počovječenja obradio „jedino u vezi sa začinjanjem i rađanjem novih ljudskih bića“.

Drugo se objašnjenje odnosi na čudan naziv „sistolne spoznaje“. Autor daje ovu definiciju: „Pod sistolnim spoznajama podrazumijevam svaku spoznaju, koje stvarnu vrijednost treba dokazati“. Autor temelji svoja razmišljanja u „transcendentnoj ontologiji“, koja je „profizika“ svih ostalih znanosti. On objašnjava: „Pod pojmom transcendentne ontologije shvaćam znanost o bitku i biću, koja ima svoju stvarnu vrijednost: ona sadrži u sebi svoju stvarnu vrijednost, ako njezine spoznaje vrijede za sva prirodna bića, kojih realnost spoznajemo pomoću zornih spoznaja tj. na osnovu iskustva“ (str. 11). Autor daje svoje razlikovanje i svoju definiciju pojmova „transcendentalan“ i „transcendentan“: „Ako dakle neka spoznaja nadilazi sve spoznaje, ona je transcendentna, a ukoliko nadilazi spoznaju svih bića, ona je transcendentna“.

Prvi dio knjige nosi naslov: „Filozofija kao temelj svih drugih znanosti (str. 13–36). Naslov je drugog dijela: „Unutarnje počelo života sačinjava bitak različit od materije“ (str. 37–61). Tu je na pedesetak stranica izneseno mnoštvo pitanja, s toliko nedorečenosti i zavrzlama, da se recenzent ne usuđuje prići njihovu prikazivanju, a kamoli pokušati neki kritički osvrt. Trećemu je poglavlju naslov: „Čovjek kao razvojno biće“ (str. 63–96). Tu autor raspravlja o mogućnosti i granicama razvoja ljudske osobe, o sociologiji i biologiji, o univerzalnosti moralnog zakona (kantovski, ali ne navodeći Kanta: „Djeluj uvijek tako, da maksim (!) tvoga djelovanja može postati opći zakon“, str. 69), o „najvišoj svrsi“ kao zadnjoj normi moralnog djelovanja. Autor raspravlja o dobroti ljudskih čina. On kaže: „Sintezu od metafizičke i fizičke dobrote nekoga ljudskog čina možemo nazivati jednim izrazom: predmetnom dobrotom. Moralna dobrota svakog ljudskog čina zavisi od njegove predmetne dobrote, ali s njom se ne poistovjećuje na način istovjetnosti jednostavnosti. Moralna dobrota podjeljuje svoju posebnu dobrotu predmetnoj dobroti na način neke konstante.“ U čemu je ta konstanta moralne dobrote? Autor tumači: „... posebna moralna dobrota nekoga čina ne zavisi od veličine njezina predmeta nego od slobodne odluke neke osobe da čini dobro: moralna dobrota sadrži trajno svoju vrijednost na način neke konstante“ (str. 74). Ako pod izrazom „slobodna odluka“ čitamo subjektivne osobne elemente općenito, kako i treba čitati, onda bi trebalo da autor malo pobliže protumači kakva je to konstanta (da ne bude samo zvučna riječ) i, osobito, kako se ona odnosi prema „najvišoj svrsi“. Drugim riječima, trebalo bi protumačiti, kad je riječ o moralnoj dobroti, kakav je odnos „subjektivno–objektivno“, iako i taj tradicionalni binom ima svoje probleme.

Autor nastavlja: „Opći je moralni zakon, da treba poštivati ljudski život na svakome stupnju razvitka: ovo moralno načelo ima oznaku apsolutnosti, jer čim bismo mu porekli opću apsolutnu vrijednost, teoretski bismo izložili ljudski život njegovu općemu uništavanju ... ovo načelo ne dopušta samo po sebi nikakve iznimke“ (str. 76). Autor precizira svoju misao: „Pod pojmom ljudskog života podrazumijevamo nevini ljudski život, koji je u harmoniji sa životom drugih. Ako se radi o dilemi u činu nepravednog napadača ili moj život ili tvoj, onda svakako napadnuta osoba ima pravo oduzeti život napadaču da se obrani“ (ondje). Najprije se ističe apsolutnost bez iznimke ljudskog života, da se ipak de facto prizna iznimka, ali se pri tom pojam ljudskog života suzuje na „nevine“, kao da oni koji nisu „nevini“ nisu ljudi i u njima nije ljudski život. Uz to, i nevini često su bez grijeha lišeni života, makar „indirektno“ i u konfliktnim situacijama, kako to detaljno obrađuje moralna. Bilo bi poželjno malo više distingviranja i uočavanja konkretnosti, a ne jednostrana-